

*Прийнято до спеціалізованої
вченій ради 29.08.084.018
29.07.2024р.*

Голові разової спеціалізованої вченій ради
Українського державного університету
науки і технологій
д.е.н., проф., професору кафедри
економіки та менеджменту
Марценюк Л.В.

*До Голови разової
спеціалізованої вченій
ради г. р. н., проф. Марченюк Л. В.*

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, кандидата економічних наук, професора Лебедєвої Валентини Костянтинівни на дисертаційну роботу Ханнуф Катерини Євгенівни на тему: «Трансформації властивостей інтелектуального капіталу через поведінкові механізми цифровізації економічних процесів», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка»

Важливою умовою ефективної модернізації українського суспільства є інтелектуальний капітал. Саме від інтелектуального капіталу значною мірою залежить успіх вирішення важливих складних завдань, які постали перед Україною сьогодні у зв'язку з своєінтеграцією, потребою підвищення конкурентоспроможності, відповідю на зовнішні загрози та відновленням економічної стійкості. Вирішення цих завдань залежить від ефективного впровадження систем цифровізації та формування поведінкових механізмів впливу на економічні процеси. Отже, якісні і кількісні трансформації властивостей інтелектуального капіталу під впливом цифровізації – це запорука успіху та ефективної модернізації українського суспільства.

Ханнуф К. Є. у своєму дисертаційному дослідженні «Трансформації властивостей інтелектуального капіталу через поведінкові механізми цифровізації економічних процесів», поставила за мету розкрити складові змісту концепту «трансформації властивостей інтелектуального капіталу», узагальнити картину концептуалізації досвіду формування та використання інтелектуального капіталу в системі розвитку економіки країни, верифікувати можливості використання цього досвіду в процесі розвитку інтелектуального капіталу під впливом цифровізації економіки України, надати пропозиції щодо поглиблення, удосконалення й обґруntування теоретико-методичних підходів і розробки практичних рекомендацій щодо трансформації властивостей інтелектуального капіталу через поведінкові механізми цифровізації економічних процесів соціально-економічних систем в частині формування та реалізації поведінкової системи впливу цифровізації на трансформації властивостей інтелектуального капіталу, зокрема, щодо застосування

машинного навчання Q-learning для формування ефективної поведінкової стратегії розвитку інтелектуального капіталу та методичного підходу до трансформації властивостей споживчого (клієнтського) капіталу через поведінкові механізми цифровізації економічних процесів (стор. 21). Це досить амбітна мета. Вона вимагає постановки відповідних завдань, щоб її досягти. Такими завданнями авторка визначила, зокрема, необхідність проаналізувати вітчизняну та зарубіжну наукову літературу з теми дослідження та встановити на цій основі ступінь розробки даної проблеми у галузі науки економіки, здійснити аналіз теоретико-методичних основ формування та розвитку інтелектуального капіталу у контексті цифровізації економіки, дослідити теоретичні положення категорії «інтелектуальний капітал» і особливості її визначення в системі споріднених категорій, конкретизувавши понятійно-категоріальний апарат дослідження та виокремивши аспекти цифровізації, визначити соціально-економічні фактори та поведінкові механізми трансформації властивостей інтелектуального капіталу, сформувати й обґрунтувати теоретико-методичний підхід до трансформації властивостей інтелектуального капіталу (ІК) під впливом цифровізації економічних процесів; удосконалити модель процесу реалізації конкурентної стратегії заміщення ІК в умовах воєнного стану для підприємств стратегічної промисловості з позитивними і негативними; розвинути й теоретично обґрунтувати сутність поведінкової стратегії розвитку інтелектуального капіталу в умовах цифровізації; розробити концептуальний підхід до застосування машинного навчання Q-learning до трансформації властивостей ІК; удосконалити методичний підхід до трансформації властивостей споживчого (клієнтського) капіталу через поведінкові механізми цифровізації економічних процесів (стор 21-22).

У першому розділі «Теоретико-методичні підходи до трансформації властивостей інтелектуального капіталу через поведінкові механізми цифровізації економічних процесів» проаналізовано теоретичні підходи (класичні та сучасні праці про аспекти дослідження інтелектуального капіталу, людський, споживчий та організаційний капітали), обґрунтовано методологічну основу (обрано та розкрито методологію дослідження на основі сучасних наукових досліджень). У цьому зв'язку варто зазначити, що таке наукове дослідження є одним з перших, яке розкриває проблему концептуалізації трансформації властивостей інтелектуального капіталу в площині поведінкових викликів цифровізації (стор. 29-103).

Зазначимо, що здобувач досить детально дослідив саму категорію «інтелектуальний капітал». Власне, для цього використано метод *системно-структурного аналізу*, як зазначено у дослідженні, що дозволяє увести онтологічні уявлення про інтелектуальний капітал в масив емпіричних даних, які формуються в цифровій економіці. Це забезпечує теоретичну організацію цього знання і схематизацію зв'язку таких понять, як «інтелектуальний капітал» та суміжних з ним, які відображають можливі тенденції зміни

референтного поля об'єктів, що дозволяє продукувати гіпотези про їхню природу і характер взаємозв'язків.

У результаті, Ханнуф К.Є. з'ясувала, що трансформації ІК в умовах цифровізації, в першу чергу, залежать від розвитку інтелектуальної складової людського капіталу, тобто це процес зміни й адаптації характеристик інтелектуального капіталу під впливом використання цифрових технологій та інновацій в економічних процесах, що може включати в себе перетворення знань, навичок, технологій та відносин у нові форми, які підвищують їх ефективність, доступність і використовуваність у цифровому середовищі й сприяє оптимізації використання інтелектуальних ресурсів, підвищенню конкурентоспроможності й інноваційності соціально-економічних систем в епоху глобальної цифрової трансформації. (стор. 56-60).

Достовірність, обґрунтованість основних наукових положень, зроблених висновків і рекомендацій на підставі результатів дослідження визначаються за допомогою аналізу літературних джерел, офіційної статистики.

У другому розділі «Забезпечення трансформації властивостей інтелектуального капіталу під впливом поведінкових викликів цифровізації» (стор. 108 -181) Ханнуф К.Є. розвинуто й обґрунтовано теоретико-методичні підходи та розроблено практичні рекомендації до забезпечення трансформації властивостей інтелектуального капіталу під впливом поведінкових викликів цифровізації.

Авторкою актуалізується необхідність впровадження системного і збалансованого підходу до розвитку інтелектуального капіталу, що сприятиме гармонійному розвитку економіки країни і забезпечить її стабільне місце у глобальному економічному середовищі. У контексті сучасних викликів, воєнного стану й інших тенденцій та напрямків важливим є розгляд інновацій і цифрових технологій, як ключових каталізаторів для розвитку інтелектуального капіталу. В розділі сформовано системно-комплексний підхід до забезпечення трансформації інтелектуального капіталу підприємства, який включає поведінковий механізм розвитку властивостей ІК, де покладено в основу: «розширене відтворення» знань і здібностей людини, творчо-трудова енергія інтелектуального працівника, система творчих новітніх знань; удосконалена система управління людським капіталом промислового підприємства. Цікавим є визначені особливості, тенденції та існуючі поведінкові аспекти в цифровій економіці, які включають способи, якими споживачі та підприємства взаємодіють з цифровими продуктами і послугами, також запропоновані методи, що дозволяють поглиблено аналізувати взаємозв'язок цифровізації економічних процесів та її впливів на соціальну і споживацьку поведінку, розуміння яких надає можливість розробки відповідних заходів для зниження негативних впливів і визначення векторів зміни соціальної та споживацької поведінки промислових підприємств в умовах викликів зовнішнього середовища, що сприятиме позитивним зрушенням в структурі ІК, пошуку оптимального співвідношення властивостей споживчого капіталу і розробці поведінкової стратегії розвитку

ІК в умовах цифровізації. Авторкою відзначено нагальну важливість ревіталізації споживацької поведінки підприємств стратегічної промисловості України та визначено поняття «ревіталізація споживацької поведінки соціально-економічних систем», а також розвинуту модель процесу реалізації конкурентної стратегії заміщення ІК в умовах воєнного стану для підприємств стратегічної промисловості з позитивними і негативними зворотними зв'язками для управління залежно від значень і показників стандартного продукту й вимоги до управління заданими показниками при реалізації конкурентної стратегії заміщення для підприємств промисловості. Загалом автором в другому розділі сформовано та обґрунтовано теоретико-методичний підхід до трансформації властивостей інтелектуального капіталу під впливом цифровізації економічних процесів, що є процесом зміни й адаптації характеристик інтелектуального капіталу під впливом використання цифрових технологій та інновацій в економічних процесах.

У третьому розділі (стор. 187-228) «Формування і розвиток поведінкової системи впливу цифровізації на трансформації властивостей інтелектуального капіталу» за результатами дослідження запропоновано й обґрунтовано теоретико-методичні підходи, розроблено практичні рекомендації до формування і розвитку поведінкової системи впливу цифровізації на трансформації властивостей інтелектуального капіталу.

Авторкою на основі сформованих показників оцінки властивостей ІК проведено аналіз трансформацій властивостей людського, організаційного і споживчого капіталів, порівняння і виявлення їх впливів на зростання обсягу ВВП країни й економічний розвиток з метою обрання оптимальних напрямів інвестування в окремі складові й досягнення відповідного розвитку структурних компонентів інтелектуального капіталу. Значним здобутком є запропонована поведінкова стратегія розвитку інтелектуального капіталу в умовах цифровізації економічних процесів, яка виокремлює капітал креативності, технологічності, поведінкового задоволення та інформаційний капітал, де підґрунтам для її формування є побудова загальної математичної моделі з уніфікованим алгоритмом машинного навчання. Доцільно відзначити концептуальний підхід до застосування машинного навчання Q-learning для трансформації властивостей ІК та методичний підхід трансформації властивостей споживчого (клієнтського) капіталу через поведінкові механізми цифровізації економічних процесів.

Загалом авторкою проаналізовано чималу кількість питань, пов'язаних з різними напрямами трансформації властивостей ІК в умовах цифровізації. Згідно з такими концептуальними уявленнями, викладеними у рецензованій дисертації, це і проблема підвищення якості ІК, рівня цифровізації, економічного розвитку країни, створення умов для пришвидшення процесів євроінтеграції в європейській простір, підвищення якості і ефективності суспільного розвитку.

Загалом, дисертаційне дослідження характеризується високим теоретико-методологічним рівнем, значним поглибленням уже відомих

проблем розвитку інтелектуального капіталу в контексті формування цифрового суспільства. Автором представлена проблема комплексно. Крім того, варто відзначити, що достатньо глибоко обґрунтовано наукові та прикладні аспекти досліджуваних проблем, що є органічним взаємозв'язком теорії і практики.

Багатогранні проблеми формування, збереження, розвитку та трансформації інтелектуального капіталу розглянуті у широкому контексті нагальних соціально-економічних проблем та їх впливу на перебіг і керованість цих процесів в Україні.

Дисертаційне дослідження дійсно відзначається новизною сформульованих положень та висновків. Зокрема, автором теоретично обґрунтовано та запропоновано концептуальний підхід до застосування машинного навчання Q-learning до трансформації властивостей ІК; удосконалений методичний підхід до трансформації властивостей споживчого (клієнтського) капіталу через поведінкові механізми цифровізації економічних процесів; розвинута модель процесу реалізації конкурентної стратегії заміщення ІК в умовах воєнного стану для підприємств стратегічної промисловості з позитивними і негативними зворотними зв'язками для управління залежно від значень і показників стандартного продукту й вимоги до управління заданими показниками при реалізації конкурентної стратегії заміщення для підприємств промисловості.

Але окрім того, потребує уточнення низка наукових положень, які представлені автором в науковій новизні. Доцільно зазначити, що окрім з цих положень спонукають до наукової дискусії, зокрема, щодо визначення автором інтелектуального капіталу, як інституційного стратегічного комплексного ресурсу (ІК як ресурс, ІК як потенціал, ІК як результат).

Разом з тим, окрім вказаних побажань, варто зауважити, що автор визначає генеруючу складову ІК – людський капіталу. Було б доцільно дослідити більш глибоко трансформації людського потенціалу та людського капіталу під впливом цифровізації щодо інших соціальних цінностей: освіти, культури, умов праці тощо.

Крім того, дисертація в частині пропозицій містить чимало непропрацьованих детально положень, зокрема, щодо авторського твердження, що сукупність властивостей споживчого капіталу (трансформація капіталу задоволення, якість, конкурентоспроможність, лояльність, інноваційність, стратегічність) і їх рівні розвитку надають можливості формування альтернативних стратегій підвищення споживчого (клієнтського) капіталу соціально-економічних систем, сприяючи адаптації до змін у сучасному турбулентному середовищі (п. 3.3.). Також потребує деталізації визначення терміну «ревіталізація споживацької поведінки соціально-економічних систем» як процес оновлення, або модернізації підходів, методів і стратегій, за якими підприємства взаємодіють з ринком, своїми клієнтами та іншими стейкхолдерами.

Цікавим було б дослідження гендерних особливостей людського капіталу в контексті формування поведінкової системи впливу цифровізації на трансформації властивостей інтелектуального капіталу. Зокрема, щодо розкриття гендерних аспектів управління корпоративними знаннями, освіти й професійної підготовки персоналу, їх впливу на соціально-статусну диференціацію у системі інтелектуалізації праці.

У підсумку, варто відзначити, що тема дисертаційного дослідження дійсно є актуальною, відображає важливу наукову проблему. Актуальність визначають сформульовані авторкою завдання, які спрямовані на досягнення мети дослідження. Дисертаційна робота виконана на гідному науковому рівні, ґрунтується на передових джерелах, на економічних даних, статистиці, на дослідженнях досвіду формування та оцінювання ІК.

Зауваження та побажання до даної роботи стосуються уточнення окремих положень новизни та рекомендацій щодо впровадження результатів дослідження, які сформульовані у висновках.

Обсяг, зміст, рівень та результати представленої дисертації відповідають вимогам пунктів 6, 7, 8 і 9 "Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії", затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. №44, а дисидентка Ханнуф Катерини Євгенівни заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Рецензент:

кандидат економічних наук,
професор, професор кафедри
міжнародної економіки і
соціально-гуманітарних дисциплін,
Український державний університет
науки і технологій

